

1

2

3

4

5

БЕЛАРУСЬ У СКЛАДЗЕ РАСІЙСКОЙ ІМПЕРЫ

6

7

8

9

10

11

12

13

АПАНАС ЯРУШЭВІЧ І ЯГО БАЧАННЕ ГІСТОРЫІ БЕЛАРУСІ

СЯРГЕЙ АСТАНКОВІЧ

Анотацыя: Артыкул прысвечаны постаці і поглядам малавядомага дзеяча заходнерусізму, гісторыка Апанаса Ярушэвіча (1867 – да 1924). Ён быў адным з паслядоўнікаў Міхаіла Каяловіча, аўтарам некалькіх прац па беларускай лінгвістыцы, гісторыі Беларусі, першым стваральнікам вобраза князя Канстанціна Астрожскага ў беларускай гістарыяграфіі.

Ключавыя словы: гісторык, заходнерусізм, Міхаіл Каяловіч, Канстанцін Астрожскі.

APANAS JARUŠEVIČ AND HIS VIEW OF THE HISTORY OF BELARUS

Abstract: This article tells about the little-known historian and representative of west-rus'ism ideology Apanas Jaruševič (1867 – before 1924). He was one of Mikhail Koyalovich's followers and the author of a number of works on Belarusian linguistics and history of Belarus. He was also the first who created the duke Kanstancin Astrožski character in Belarusian historiography.

Keywords: Historian, West-Rus'ism Ideology, Mikhail Koyalovich, Kanstancin Astrožski.

Імя Апанаса Вінцэнтавіча Ярушэвіча непарыўна звязана са стварэннем шэрагу фундаментальных навуковых прац па гісторыі Беларусі і беларускай філалогіі. Аднак, на вялікі жаль, зараз пра яго асобу мала што вядома нават вузкім спецыялістам.

Постаць А. В. Ярушэвіча і яго працы не сталі аб'ектам вывучэння айчыннай навукі. На нашу думку, даследаванне светапогляду і асаблівасцей фармавання інтэлігенцыі Беларусі другой паловы XIX – пачатку XX стагоддзя немагчыма без разгляду біяграфій асобных яе прадстаўнікоў, а таксама іх поглядаў.

Нарадзіўся А. В. Ярушэвіч у 1867 годзе ў сям'і псаломшчыка Літоўскай праваслаўнай епархіі. Цікава, што сястра Ярушэвіча Юлія стала жонкай вядомага публіцыста Лук'яна Саланевіча і маці іх сына Івана. Відавочна, першыя ўрокі будучы гісторык атрымаў у бацькоўскім доме і ў адной з царкоўна-прыходскіх школ.

Сістэматычная ж адукацыя будучага навукоўца распачалася ў Віленскім духоўным вучылішчы (1877–1881) і працягнулася ў Літоўскай духоўнай семінарыі (1881–1888) і Санкт-Пецяярбургскай духоўнай акадэміі (1889–1893).

Студэнты Акадэміі на чацвёртым курсе выбіралі тэмы сачыненняў, якія станавіліся кандыдацкімі дысертацыямі на атрыманне ступені магістра багаслоўя. Апанас Ярушэвіч абраў для даследавання тэму *“Князь Константин Иванович Острожский в его заботах о православной церкви в Западной России”*.

Пасля вучобы Ярушэвіч працаваў у розных установах, аднак, нягледзячы на актыўную педагагічную дзейнасць, працягваў і дапрацоўку навуковай дысертацыі, якая атрымала назву *“Ревнитель православия князь Константин Иванович Острожский (1461–1530) и православная Литовская Русь в его время”* (Ярушевич, 1896).

26 мая 1895 года Ярушэвіч прадставіў у савет акадэміі рукапіс свайго даследавання. Пасля разгляду работы савет дазволіў яе да друку. Абарона адбылася 30 лістапада 1897 года на калоквіуме ў Санкт-Пецяярбургскай духоўнай акадэміі.

Афіцыйнымі апанентамі Ярушэвіча былі прафесары пратаярэі Павел Нікалаеўскі і Платон Жуковіч. На ўсе пастаўленыя пытанні магістрант адказваў здавальняюча і быў зацверджаны ў *“искомой им степени”*.

Нашмат больш крытычную ацэнку выклікала работа Ярушэвіча ў аднаго з найбольш дасведчаных спецыялістаў па гісторыі ВКЛ таго часу Мацвея Любаўскага, які напісаў разгорнутую рэцэнзію на новае даследаванне па гісторыі Княства (Любавский, 1898: 174–215, 1899: 158–172).

Выснова Любаўскім была зроблена самая несучышальная – *“...книга г. Ярушевича оставляет впечатление черновой работы, преждевременно попавшей в печать”* (Любавский, 1898: 215).

У 1899–1908 гады Ярушэвіч працуе ў розных навучальных установах у Вільні, а з верасня 1907 года становіцца кіраўніком найстарэйшай на Беларусі Маладзечанскай настаўніцкай семінарыі, выкладае там педагогіку (Ярушевич, 1914: 55). На гэтай пасадзе ён будзе працаваць амаль да канца свайго жыцця.

Нягледзячы на актыўную педагогічную працу, Апанас Вінцэнтавіч не пакідае і гістарычных даследаванняў. У 1914 годзе ў Вільні выходзіць вялікі нарыс яго аўтарства пра гісторыю Маладзечна і адукацыйных устаноў у гэтым мястэчку. У значнай ступені гэта работа адлюстроўвае погляды даследчыка на праблемы сучаснасці.

На нашу думку, добрай ілюстрацыяй да партрэта Ярушэвіча з’яўляецца яго цікавасць да мясцовых археалагічных помнікаў, а таксама да вывучэння беларускай мовы. Захаваліся сведчанні навучэнцаў семінарыі, як дырэктар прасіў іх запісваць словы для свайго слоўніка, што ствараўся ў пачатку ХХ стагоддзя.

Першая сусветная вайна ўнесла свае карэктывы ў лёс і самога Ярушэвіча, і навучальнай установы, якой ён кіраваў. У 1915 годзе немцы наблізіліся да Маладзечна, падчас абстрэлу горада нямецкай артылерыяй семінарыю давялося эвакуяваць у Смаленск. Амаль уся маёмасць семінарыі была пакінута на месцы і пазней загінула.

Аднак і ў гэтых цяжкіх умовах у Апанаса Вінцэнтавіча знаходзіліся сілы для далейшай працы і апекі над семінарыстамі. Працягвае ён і навуковыя даследаванні.

У 1918 годзе ў петраградскім часопісе “Чырвоны шлях” быў надрукаваны артыкул пад крыптонімам А-ч (Ярушэвич, 1918: 157). Нагодай для яго стаў выхад у свет у Смаленску руска-беларускага слоўніка братоў Гарэцкіх, які ў рэцэнзіі Ярушэвіча быў цалкам раскрытыкаваны не толькі за малы памер і марнасць аўтарскага матэрыялу, але і за “паланізацыю” беларускай мовы. Пры гэтым аўтар рэцэнзіі гарача вітаў усялякую працу па беларусазнаўстве, заклікаючы актыўна запісваць словы з *“бесконечной сокровищницы русского чудного языка...”* і шукаць падставу для развіцця беларушчыны ў мове актаў і грамат *“Литовско-русского государства”*.

Пакуль не ўдалося адшукаць якія-небудзь звесткі пра месца пражывання Ярушэвіча і яго сям’і ў пачатку 1920-х гадоў. Невядомая і дакладная дата смерці выдатнага навукоўца. У 1924 годзе ў Інбелкульт трапляе ліст ад яго ўдавы, Вольгі Мікалаеўны, якая просіць аб дапамозе ў складанай жыццёвай сітуацыі (Ярушэвич, 1924: 157). З яго вынікае,

што раней яна была ў Мінску і перадала інбелкультаўцам плён працы мужа: беларускі слоўнік і граматыку, падручнік педагогікі і псіхалогіі для народных вучылішч.

Трэба адзначыць, што Ярушэвіч здолеў стварыць унікальны слоўнік для свайго часу. Ён налічваў 9 505 беларускіх слоў і 12 000 іх рускіх адпаведнікаў (Камінскі, 1961). Яго даведнік выкарыстоўваўся пры стварэнні фундаментальных слоўнікаў М. Байкова і С. Некрашэвіча. На жаль, гэты даведнік пакуль мала даследаваны айчыннымі лінгвістамі. Увогуле, далёка не ўся спадчына Ярушэвіча выяўлена і выкарыстоўваецца ў наш час.

Ярушэвіч быў адным з найбольш таленавітых вучняў школы Міхаіла Каяловіча. Яму ўдалося стварыць шэраг гістарычных і філалагічных даследаванняў, якія ў пэўнай ступені паўплывалі на развіццё беларускай навукі. На нашу думку, выяўленне і выкарыстанне яго навуковых работ актуальнае і ў нашыя дні.

Бібліяграфія

1. Камінскі, Міхаіл (1961). “Цікавы рукапіс”. *Літаратура і мастацтва*, 22.12.1961.

2. Любавский, Матвей (1899). “Ещё о книге г. Ярушевича “Князь Константин Иванович Острожский”, *Журнал Министерства народного просвещения*, ноябрь 1899: 158–172.

3. Любавский, Матвей (1898). “Новый труд по внутренней истории Литовской Руси”, *Журнал Министерства народного просвещения*, июль 1898: 174–215.

4. Ярушевич, Афанасий (1914). *Молодечно и его учебные заведения: К пятидесятилетию Молодечненской учительской семинарии 1864–1914 гг.* Вильна.

5. Ярушевич, Афанасий (А-ч) (1918). “Руска-беларускі слоўнік. Бр(аты) Гарэцкія”, *Чырвоны шлях*, №5–6, 28.

6. Ярушевич, Афанасий (1896). *Ревнитель православия князь Константин Иванович Острожский (1461 – 1530) и православная Литовская Русь в его время.* Смоленск.

7. Ярушэвіч, Ольга (1924). *Ліст да Усевалада Ігнатоўскага*, 25.06.1924. Цэнтральны навуковы архіў Нацыянальнай Акадэміі навук РБ. Ф. 67. воп. 1. спр. 4, арк. 157.